

Miroslaw Lenart

Uniwersytet Opolski

Dzieje i znaczenie tzw. metryki nacji polskiej w Padwie: 1592–1745

Streszczenie: Artykuł przedstawia tzw. metrykę nacji polskiej na Uniwersytecie Padewskim, przechowywaną w Archiwum Historycznym Uniwersytetu Padewskiego. Dwa tomy wpisów przedstawicieli Rzeczypospolitej Obojga Narodów, studiujących lub tylko przebywających w Padwie pomiędzy rokiem 1592 a 1745, określano dawniej m. in. jako Album, Codicilli, Liber Nationis, Liber Congregationis s. Stanislai. Jest to unikatowe źródło do badań dziejów życia umysłowego Polski w dobie późnego renesansu i baroku. Ten wyjątkowy materiał archiwalny stanowi także niezastąpioną pomoc w badaniach nad obecnością Polaków na uniwersytetach włoskich, w tym głównie Padewskim, oraz historią podróży edukacyjno-kulturalnych. Ze względu na liczne ilustracje o charakterze heraldycznym oraz alegorycznym księgi nacyjnej zasługują na osobne studia prowadzone przez specjalistów z dziedziny heraldyki i historii sztuki.

Słowa kluczowe: *natio polona*, metryka nacji polskiej, Uniwersytet w Padwie

Henryk Barycz w pierwszych słowach wstępu do wydanej po wielu latach starań transkrypcji rękopisów przechowywanych w Archivio Storico padewskiego Ateneum, które niedawno ukazały się w wydaniu fototypicznym¹, pisał: „Metryka nacji polskiej na Uniwersytecie padewskim stanowi jedno z najcenniejszych źródeł do dziejów życia umysłowego Polski w dobie późnego renesansu i baroku, unikalny zabytek i świadectwo naszych studiów i wędrówek kulturalno-turystycznych za granicą”². Przez prawie pół wieku przywołana tu edycja materiałów archiwalnych, uzupełniona opracowanym przez Karolinę Targosz indeksem osób, stanowiła punkt odniesienia dla wielu szczegółowych prac dotyczących obecności Polaków na terenie przede wszystkim Republiki Weneckiej,

¹ *Album Polonicum. Metryka nacji polskiej w Padwie 1592–1745. Edycja fototypiczna*, Tom 1, część 1, Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA, Warszawa 2018 (*Natio Polona. Fontes et Studia I*). Niniejszy artykuł jest zmienioną i uzupełnioną wersją wstępu do tej edycji mojego autorstwa (natiopolona.eu).

² Henryk Barycz, *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 1: *Metryka nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*, Ossolineum, Wrocław 1971, s. 5.

ich aktywności naukowej, postaw religijnych, ale również kulturowych i artystycznych upodobań. Była też świadectwem poczucia wzajemnej więzi obywateli Rzeczypospolitej Obojga Narodów, którzy wyruszyli do Italii z chęcią odbycia studiów w sławnej na całą Europę wszechnicy nauk, bądź przybyłych do miasta nad Bacchiglione w celu poczucia wyjątkowej atmosfery tam panującej, lub też zatrzymujących się w tym miejscu jedynie przejazdem. Dodajmy jeszcze, że dla zainteresowanych archiwaliami znajdującymi się zwłaszcza w Padwie, opublikowane przez Barycza dokumenty mają do dziś kolosalne znaczenie, przede wszystkim ze względu na transkrypcje polskich nazwisk, stanowiących dla badaczy włoskich, nieznających języka polskiego, prawdziwe wyzwanie. Założenia wydawnicze, ale też możliwości techniczne pozbawiły wydane w roku 1971 źródła uzupełnienia w postaci kolorowych reprodukcji stron z rysunkami lub malunkami znaków herbowych, co w istotny sposób ograniczyło studia nad prezentowanym materiałem, inne niż tylko filologiczno-historyczne. Choć ten niedostatek po latach został nadrobiony dzięki włoskojęzycznym opracowaniom dotyczącym herbów pozostawionych przez padewskich scholarów, zarówno na ścianach uczelni, jak też w dokumentach archiwalnych³, to jednak dopiero fototypiczne wydanie metryki nacyjnej pozwala zapoznać się w pełni z tym szczególnym świadectwem obecności Polaków w Grodzie Antenora.

Historię zainteresowania rękopisami, które można podziwiać także pod względem estetycznym, zwłaszcza jeśli chodzi o zamieszczone w nich ilustracje, przedstawił już Barycz na pierwszych stronach przygotowanej przez siebie edycji. Powtórzenie i uzupełnienie najważniejszych faktów tego dotyczących wydaje się jednak konieczne także ze względu na szerszy projekt, jakim są podjęte ostatnio prace nad przygotowaniem opracowania przedstawień heraldycznych, związanych z obecnością przedstawicieli nacji polskiej w Padwie, zawieszonych lub wymalowanych przede wszystkim w budynku głównej i jednocześnie najstarszej siedziby uniwersytetu, tzw. Palazzo del Bo⁴. Osoby pieczętujące się herbami dbały niejednokrotnie o to, aby wizerunki znaków herbowych pojawiły się także w księdze nacyjnej, stąd zestawienie tych wizerunków zasługuje na osobną uwagę. W końcu interesujące nas ilustrowane manuskrypty zasługują na pogłębione badania również z tego powodu, że wyróżniają się na tle archiwaliów zachowanych do naszych czasów, a odnoszących się do innych nacji, pod względem charakteru i pieczołowitości wykonania wspomnianych tu przedstawień. Wszystko to otwiera horyzonty do nowych badań oraz formułowania uwag na temat historii obecności Polaków w Pa-

³ *Gli stemmi dello Studio di Padova*, a cura di Lucia Rossetti, sovrintendenza araldica Giuseppe Plessi, redazione della descrizione araldica Elisabetta Della Francesca e Maria Guiotto, fotografie, disegni e collaborazione Alfonso Mottola, LINT, Trieste 1983; Lucia Rossetti, Elisabetta Dalla Francesca, *Stemmi di scolari dello Studio di Padova in manoscritti dell'Archivio antico universitario*, LINT, Trieste, 1987, s. 91–195.

⁴ Przygotowanie tego opracowania jest elementem prac, których koordynacją zajmuje się powołany przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Polsce specjalny Zespół do spraw inicjatyw podejmowanych z okazji jubileuszu 800-lecia Uniwersytetu w Padwie (Zarządzenie Ministra nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 23 kwietnia 2018 r.).

dwie, co w przeszłości było niejednokrotnie przedmiotem mniej lub bardziej dogłębnych studiów⁵.

Za pierwszego badacza historii padewskiego Ateneum, który przeglądał polską księgę nacyjną, uchodzi Mikołaj Papadopoli. On to w swoim dziele *Historia Gymnasii Patavini*⁶ kilkakrotnie przywołał zapisy z interesującej nas metryki, określanej przez siebie jako Album Polonorum, Album Polonicum czy też Cathalogus lub Album iurisconsultorum Polonicum⁷. Z późniejszych badaczy włoskich wymienimy za Baryczem medyka i dziejopisa padewskiego Ateneum Luigię Groto dell'Ero⁸. Natomiast z opracowania Papadopolego korzystał badacz związków polsko-włoskich Sebastiano Ciampi, choć nie wydaje się, aby zachęciło go to do bliższego zapoznania się z interesującymi nas manuskryptami⁹.

Nowoczesne studia nad dokumentacją archiwalną w Padwie rozpoczął filozof, psycholog i historyk literatury Michał Wiszniewski, który podczas swojej trzeciej podróży do Włoch w 1845 zainteresował się materiałami źródłowymi dotyczącymi studentów polskich, zapisanych do padewskiego Ateneum. Jego odkrycia zostały później upowszechnione głównie za sprawą wspomnień zatytułowanych *Podróż do Włoch* (S. Orgelbrand, Warszawa 1848)¹⁰, a upowszechnione przez Józefa Jerzmanowskiego w krótkim artykule opublikowanym w 1849 r. jako *Pamiętki polskie w Padwie*¹¹. W podobny sposób zasłużył się Aleksander Przezdziecki, uznany mediewista, który także zapoznał się z interesującymi nas rękopisami, a po powrocie z Italii napisał dziełko *O Polakach w Bononii i Padwie*, wydane w 1853 roku¹². W końcu filozof Józef Kremer, profesor Uniwersytetu Jagiellońskiego, poświęcił sporo miejsca kwestii obecności Polaków w Grodzie Antenora w opra-

⁵ Ostatnie studia na ten temat są zasługą Danuty Quirini-Popławskiej. Zob. Danuta Quirini-Popławska, *Studia Polaków na Uniwersytecie Padewskim w XV i XVI wieku. Stan badań oraz wstępne hipotezy*, w: *Prace Komisji Środkowoeuropejskiej*, red. Jan Machnik, Irena Stawowy-Kawka, t. 21 (2013), s. 19–30; ustalenia te po części zostały powtórzone w: Eadem, *Podróże polskich duchownych do Padwy w XV i XVI wieku; wstępne rozpoznanie*, w: *Kulturotwórcze i religijne aspekty podróży duchownych*, red. Danuta Quirini-Popławska, Łukasz Burkiewicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 225–253. Tam też szczegółowa bibliografia dotycząca tego zagadnienia.

⁶ Nicolai Comneni Papadopoli, *Historia gymnasii patavini post ea, quae hactenus de illo scripta sunt, ad haec nostra tempora plenius, & emendatius deducta. Cum autcario de claris professoribus tum alumnis eiusdem*, tomus 1–2, apud Sebastianum Coleti, Venetiis 1726.

⁷ Historyków padewskiego Ateneum zestawil po raz pierwszy Giuseppe Vedova. Zob. G. Vedova, *Degli storici dello studio di Padova discorso pubblicato nelle faustissime nozze Gaudio-Meneghini*, dalla tipografia della Minerva; dalla nuova società tipografica in ditta N.Z. Bettoni e Compagni, Padova 1823.

⁸ Luigi Groto dell'Ero, *Della Università di Padova cenni ed iscrizioni*, Crescini, Padova 1841, s. 4.

⁹ Sebastiano Ciampi, *Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze politiche, ecclesiastiche, scientifiche, letterarie, ertistiche dell'Italia colla Russia, colla Polonia ed altre parti settentrionali*, t. 1–3, [s.n.], Firenze 1834–1842.

¹⁰ Drugie wydanie (także w dwóch tomach, jak pierwsze), ukazało się w 1851. Współczesna edycja: Michał Wiszniewski, *Podróż do Włoch, Sycylii i Malty*, przygotował do druku, pomnożył tekstami z rękopisów, opatrzył objaśnieniami i posłowiem Henryk Barycz, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1982.

¹¹ J[ózef] J[erzmanow]ski, *Pamiętki polskie w Padwie*, „Przyjaciel Ludu” 1849, s. 26–30.

¹² Aleksander Przezdziecki, *O Polakach w Bononii i Padwie*, Drukarnia Gazety Codziennej, Warszawa 1853.

cowaniu zawierającym wrażenia z podróży odbytej w roku 1852, odbitym pod tytułem *Podróż do Włoch*¹³. Na osobną uwagę zasługują *Wspomnienia z Padwy. Notatki z podróży* napisane przez mediewistę Stanisława Krzyżanowskiego, profesora Uniwersytetu Jagiellońskiego oraz dyrektora Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa¹⁴. W książce wydanej później w Krakowie z datą 1868 opublikował antologię tekstów wydobytych z rękopisów, które miał okazję przebadać w bibliotekach i archiwach padewskich. Choć nie podaje on żadnych wypisów z interesującej nas metryki, wspominając jedynie przywołaną wyżej pracę Wiszniewskiego¹⁵, warta uwagi jest trasa jego eksploracji miasta w poszukiwaniu pamiątek polskich. Owe itinerarium rozpoczyna się od bazyliki św. Antoniego (zwanej, podobnie jak słynący na całym świecie Cudotwórca, przez mieszkańców Padwy po prostu „il Santo”), w której odszukał przede wszystkim pomniki nagrobne poświęcone przybyszom z Polski. Spisuje z nich z dużą dokładnością inskrypcje, które w przygotowanej przez niego edycji zostały uzupełnione o przypisy. Krzyżanowski odwiedził także bibliotekę przy bazylice, gdzie zapoznał się z rękopisem zawierającym opis Polski, o czym wiadomość odszukał w inwentarzu przygotowanym przez Luigiego Minciottiego¹⁶. Z bazyliki św. Antoniego i przylegającego do niej klasztoru udał się do katedry, a nie znalazłszy wśród zawieszonych na ścianach inskrypcji niczego godnego odnotowania, prócz epitafium medyka Władysława IV, udał się w kierunku Prato della Valle. Na tym największym z placów padewskich rozpoznał rzeźby zamówione przez Stanisława Augusta Poniatowskiego, dodając, że wieść o nich zaczerpnął z dziełka Antonio Neu-Mayra¹⁷. Dalej podążając śladem poloników, historyk z Krakowa znalazł się w Palazzo della Ragione, gdzie w czasach jego pobytu umieszczone było miejskie archiwum. Przeglądając rękopisy, odszukane dzięki uprzejmości Pietra Baita, pełniącego podówczas funkcję dyrektora, odnalazł liczne dokumenty, które zasłużyły na jego uwagę, o czym świadczy cierpliwe ich przepisanie i ogłoszenie drukiem. Najprawdopodobniej bez okazanej mu pomocy nie byłby w stanie odkryć zbyt wiele, ponieważ nie istniały jeszcze wówczas inwentarze tego zasobu archiwalnego. W końcu polski uczoney, wspomagany przez Antonia Valsecchiego, bibliotekarza biblioteki uniwersyteckiej, będącej

¹³ Józef Kremer, *Podróż do Włoch*, t. 2: *Opisanie Wenecyi dalszy ciąg; Padwa, Werona*, J. Zawadzki, Wilno 1859, s. 424.

¹⁴ Stanisław Krzyżanowski, *Wspomnienia z Padwy. Notatki z podróży*, w drukarni „Czasu” W. Kirchmay’era, Kraków 1868.

¹⁵ Ibidem, s. 82. Oprócz Wiszniewskiego (zapisanego jako Wiśniewski), wspomina jeszcze trzystrońnicowy tekst Karola Milewskiego *Pamiętki Polskie we Włoszech* („Biblioteka Warszawska” t. 4 (1843), s. 779–781), powtórzony z małymi zmianami w książce: Karol Milewski, *Pamiętki historyczne krajowe*, S. Orgelbrand, Warszawa 1848, s. 362–264.

¹⁶ Luigi Minciotti, *Catalogo dei codici manoscritti esistenti nella Biblioteca di Sant’Antonio di Padova con brevissimi cenni biografici degli autori*, coi tipi della Minerva, Padova 1842.

¹⁷ Antonio Neu-Mayr, *Illustrazione del Prato della Valle ossia della piazza delle Statue di Padova*, nel Seminario di Padova, Padova 1807, s. 373–386. Zob. też Miroslaw Lenart, *Il Mistero della statua in Prato della Valle*, „Padova e il suo territorio” 20 (2005), n. 118, s. 3–16; Idem, *Polscy podróżnicy w padewskiej bazylice św. Justyny*, [s.n.], Opole 2005, s. 73–84.

ostatnim punktem prowadzonych przez niego poszukiwań, wypisał z katalogu rękopisów tytuły, które dotyczyły wydarzeń związanych z Polską. Warto jeszcze nadmienić, że właśnie Krzyżanowski upowszechnił wiedzę o pieczęci nacji polskiej, której tłok oglądał w miejskim muzeum (Museo Civico), zapoznając się z tamtejszą kolekcją medali¹⁸.

Wspomnienie obecności w Padwie uczonych podróżników pozwala nam dzisiaj lepiej zrozumieć zaangażowanie badaczy historii, przybywających do Padwy w XIX stuleciu, w czasach, kiedy Polska została wymazana z mapy Europy. Odkrywanie śladów polskich miało wówczas znaczenie nie tylko dla nich, ale może przede wszystkim czytelników ich dzieł, dla których wydobyte z rękopisów, spisane z inskrypcji oraz omówione pamiątki dawnej wielkości Polski pobudzały ducha narodowego. Wieść o tych zabytkach stanowiła zapewne dodatkową motywację dla Polaków wybierających się w podróż po Italii, zwłaszcza tych, odwiedzających obowiązkowo Gród Antenora w drodze do Rzymu od czasów organizowania takich wypraw drogą kolejową¹⁹. Opracowanie Krzyżanowskiego zostało praktycznie zapomniane przez potomnych, być może dlatego, że niedługo po nim pojawił się w Padwie badacz historii literatury polskiej, którego studia przez długie lata pozostawały, i są po części także dzisiaj, punktem odniesienia dla zainteresowanych relacjami między Padwą i Polską. Chodzi o wspomnianego już Stanisława Windakiewicza, uczonego torującego drogę nowoczesnym studiom nad obecnością Polaków w padewskim Ateneum. On to, pobudzony według Barycza referatem Kazimierza Morawskiego pt. *Wskazówki do poszukiwania źródeł polskiego humanizmu*²⁰, wygłoszonym na Zjeździe Naukowym im. J. Kochanowskiego w Krakowie w 1884 r., opublikował jako pierwszy najważniejsze dokumenty dotyczące nacji polskiej, ukazujące się drukiem pomiędzy 1888 a 1892 rokiem²¹. Zalety i niedomagania tych wydawnictw opisał szczegółowo Barycz, uzupełniając własne oceny przedstawieniem dalszych losów edycji ksiąg nacyjnych. Korzystając z kreślonej jego ręką historii zainteresowania padewskimi

¹⁸ Odcisk wspomnianego tu tłoka pieczętnego zamieścił Sebastiano Ciampi przed stroną tytułową opracowanego przez siebie dziełka: *Rerum poloniarum ab excessu Stephani regis ad Maximiliani Austriaci captivitate liber singularis in lucem editus cum additamentis ab Sebastiano Ciampi in Italia ab negotiis literariis pro regno Poloniae*, typis Iosephi Galletti, Florentiae 1827.

¹⁹ Wyjątkowo znaczącym świadectwem tej aktywności podróżniczo-pielgrzymiej jest przewodnik jego autorstwa po Rzymie oraz wspomnienia z pielgrzymki odbytej w roku 1888, spełniające podobną rolę, gdzie mowa o pobycie w Padwie. Zob. Wincenty Smoczyński, *Wspomnienia o polskiej pielgrzymce do Rzymu w roku 1888 na jubileusz j. ś. Leona XIII papieża*, [s.n.], Kraków 1889, s. 143–158.

²⁰ Henryk Barycz, *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 1, op. cit., s. 6.

²¹ Opublikował on najpierw księgi urzędowe nacji polskiej w osobnej odbitce (1888) jako *Księgi nacji polskiej w Padwie*. Kolejne dokumenty uczynił „własnością ogółu” w tomie 6. „Archiwum do dziejów Literatury i Oświaty w Polsce” (1890): *Metryka nacji polskiej w Padwie* (s. 10–85); *Protokoły zgromadzeń nacji polskiej w Padwie* (s. 354–409) oraz w tomie 7. (1892): *Materiały do historii Polaków w Padwie* (s. 149–185). To ostatnie ukazało się także jako odrębna odbitka rok wcześniej. Uporządkowana wiedza o tych dokumentach, uzupełnionych o dodatkowe archiwalia wraz z ich edycją, dostępna jest dzięki dwóm tomom wydanym pod redakcją Henryka Barycza: *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 1: *Metryka nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*; t. 2: *Statuta oraz akta i protokoły nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, Ossolineum, Wrocław 1971–1972.

źródłami należy przypomnieć, że konserwator Królewskiego Muzeum Kopernikańskiego i Astronomicznego w Rzymie Artur Wołyński wniósł „prośbę do ministra oświecenia publicznego, P. Borellego, o wypożyczenie do Biblioteki Narodowej im. Wiktora Emmanuela II w Rzymie obydwu tomów albumu, gdzie w ciągu paromiesięcznej dorywczej pracy w dniu 20 grudnia t.r. zakończył ich odpis”. Drugiego z kolei pełnego odpisu metryki dokonał penitencjariusz polski przy bazylice św. Antoniego, o. Jan Warchał OFMConv. Ten niezwykle zasłużony opiekun pamiątek polskich, któremu wraz z Camilem Boito, synem hrabiny Józefiny Radolińskiej, padewska świątynia zawdzięcza urządzoną z końcem XIX stulecia kaplicę polską, zasłużył się kilkoma pracami dotyczącymi Polaków w Padwie²². Opublikowaniem źródeł, do których dotarł o. Warchał, zajęła się Akademia Umiejętności, nie doprowadzwszy jednak do skutku przedsięwzięcia z racji poważnych braków w przygotowaniu materiałów przez autora nieprzywykłego do prac edytorskich. Tym samym pierwsze odpisy metryki i protokołów zebrań nacji polskiej znalazły się ostatecznie na półkach bibliotek: Jagiellońskiej w przypadku Wołyńskiego oraz Ossolineum, jeśli idzie o Warchała²³. W końcu XIX stulecia raz jeszcze podjęto próbę publikacji metryki i innych źródeł polskich zalegających w padewskich archiwach. Zasłużył się w tym dziele Jan Fijałek, prowadząc prace mające na celu zebranie dokumentacji do dzieła *Polonia apud Italos scholastica*. Niestety, także te materiały, przygotowane na wysokim poziomie metodologicznym i paleograficznym, nie doczekały się druku²⁴.

Na nowo zainteresowanie padewskimi archiwaliami wzrosło z racji obchodów 700-lecia założenia Studium Generalnego w Padwie, przypadających na rok 1922. Na szczególną uwagę zasługuje fakt, że niedługo po odzyskaniu niepodległości z inicjatywy polskiego środowiska naukowego przygotowano księgę zbiorową, którą otwierał tekst Windakiewicza *I Polacchi a Padova*, gdzie po raz kolejny zostało wyrażone pragnienie wydania padewskich archiwaliów²⁵. Dodajmy, że już wtedy przy tym tekście umieszczono dwie ilustracje z metryki nacyjnej²⁶. Polska Akademia Umiejętności, w której środowisku zrodził się postulat uhonorowania okrągłej rocznicy padewskiego Ateneum, niedługo później, bo już w 1925 r., powołała do życia osobną jednostkę naukowo-wydawniczą pod nazwą Komitet dla Wydawnictwa Źródeł do dziejów Życia Umysłowego Polski w Do-

²² Dział Rękopisów Biblioteki Ossolineum we Wrocławiu przechowuje liczne prace o. Jana Warchała dotyczące obecności Polaków na Uniwersytecie Padewskim. Należą do nich: „Krótki zarys historii Uniwersytetu Padewskiego”, sygn. 7658/II; „Materiały do historii o Polakach w Padwie”, sygn. 13375/I, Wypisy z akt Uniwersytetu Padewskiego i z dzieł drukowanych, wycinki z gazet oraz notatki dotyczące studentów polskich w Padwie w XV-XVIII w., sygn. 13376/II; Prace naukowe oraz notatki o. Jana Warchała dotyczące głównie historii Padwy i Uniwersytetu Padewskiego, sygn. 13377/II.

²³ Sygn. 13375/II. Por. H. Barycz, *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, op. cit., s. 8.

²⁴ *Ibidem*, s. 8–9.

²⁵ Stanisław Windakiewicz, *I Polacchi a Padova*, w: *Omaggio dell' Accademia Polacca di Scienze e Lettere all' Università di Padova nel settimo centenario della sua fondazione*, [s.n.] Tip. dell'Università, Cracovia 1922, s. 1–34.

²⁶ *Ibidem*, s. 25 i 33.

bie Humanizmu (stosunki z zagranicą), stawiającą sobie m. in. za cel wydobycie całości materiału do studiów polskich w Padwie. W działania Komitetu, mającego w swych planach wydawanie źródeł do związków polskich z zagranicą do końca XVII w., jako jedno z najważniejszych zadań wpisano edycję metryki padewskiej. W ramach tych projektów Stanisław Kot dokonał podczas podróży do Włoch, odbytej w roku 1925, rozeznania materiałów w Padwie, a Henryk Barycz w latach 1926–1927 oraz 1928 otrzymał osobne zadanie z PAU pozyskania całości materiałów do studiów polskich w Padwie (do końca XVIII w.). W ramach realizacji tych prac skolacjonował metrykę nacji w oparciu o odpis Wołyńskiego oraz materiały pozostałe po Fijałku i Warchale. Wynikiem tego było przygotowanie w roku 1933 nowej kopii metryki, przejranej jeszcze przed wybuchem wojny przez Stanisława Kota. Rozpoczęcie działań wojennych na długie lata przerwało plany publikacyjne. Na szczęście, skolacjonowany materiał ocalał, co umożliwiło Baryczowi zakończenie prac związanych z przedłożeniem materiałów do druku. Wysły one ostatecznie dzięki „rozumieniu wartości tego typu źródeł dla życia intelektualnego i dziejów nauki przez Polską Akademię Nauk, w szczególności jej Zakład Historii Nauki i Techniki”, co podkreślił Barycz w swoim wstępie. Po latach zapis ten nabiera dodatkowego znaczenia w kontekście historii nauki polskiej, a w tym losów projektów badawczych, które związane są z trudnymi dziejami państwa i narodu.

Tak zatem w zwartej formie dokumentacja, której częścią jest metryka nacji polskiej, została wydana przez Henryka Barycza w dwóch tomach opublikowanych w latach 1971–1972²⁷.

Ostatnią istotną pracą dotyczącą publikowanych materiałów archiwalnych było studium dotyczące herbów, których ilustracje znajdują się w księgach nacji niemieckiej, polskiej oraz *natio ultramarina*, czyli Greków pochodzących z wysp oraz państw znajdujących się wzdłuż brzegów Morza Śródziemnego. Opracowania tych przedstawień podjęły się nieżyjąca już Lucia Rossetti oraz Elisabetta Dalla Francesca. W albumie opublikowanym w 1987 r. zamieszczono kolorowe ilustracje wszystkich rysunków i malunków ze znakami heraldycznymi znajdujących się w metryce polskiej²⁸. Tom, o którym mowa, stanowił uzupełnienie do monumentalnej pracy na temat herbów znajdujących się w głównym budynku Uniwersytetu, tzw. Palazzo del Bo²⁹. Ze wstępu autorstwa Lucii Rossetti wiadomo, że konsultacje na temat polskich źródeł czynione były z prof. Jerzym Kowalczykiem, prof. Władysławem Chrzanowskim oraz drem Kazimierzem Banym, bibliotekarzem Stacji Polskiej Akademii Nauk w Rzymie, co wpłynęło niewątpliwie na

²⁷ Henryk Barycz, *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 1: *Metryka nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*; t. 2: *Statuta oraz Akta i protokoły nacji polskiej...*

²⁸ Lucia Rossetti, Elisabetta Dalla Francesca, *Stemmi di scolari dello Studio di Padova in manoscritti dell'Archivio antico universitario*, op. cit., s. 91–195.

²⁹ *Gli stemmi dello Studio di Padova*, op. cit.

poprawność zapisów polskich nazwisk oraz rozpoznanie większości herbów. Niestety, publikacje te są bardzo trudno dostępne dla badaczy w Polsce. Był to jeden z argumentów skłaniających do podjęcia trudu polegającego na odwzorowaniu cyfrowym obydwu tomów metryki oraz wydaniu całości w formie pozwalającej na zapoznanie się z tym dokumentem w formie najbardziej zbliżonej do oryginału.

Metryka nacyjna jest jednym z wielu świadectw aktywności przedstawicieli Rzeczypospolitej Obojga Narodów w Padwie. Oprócz niej w Bibliotece Uniwersyteckiej przechowywane są księgi protokołów oraz statuty nacji, które także znalazły swojego edytora w osobie Henryka Barycza³⁰. Spora dokumentacja archiwalna dotycząca polskich studentów, pielgrzymów i podróżników znajduje się również w Archivio di Stato di Padova oraz Archivio della Veneranda Arca di Sant'Antonio³¹. Wiąże się to przede wszystkim z wystawieniem staraniem nacji polskiej ołtarza oraz krypty w bazylice św. Antoniego, gdzie chowano zmarłych rodaków³². Powstanie wyznaczonego miejsca sprawowania liturgii zaowocowało z kolei zachowanymi świadectwami czci św. Stanisława jako patrona Polski czy też obchodami zwycięstw polskiego oręża³³. Na osobną uwagę zasługują obrazy wotywnie i inne dary składane z prośbą o wstawiennictwo św. Antoniego³⁴. Ponadto na ścianach Palazzo del Bo, który w roku 1493 został zakupiony na potrzeby uniwersytetu, stając się po zakończeniu prac adaptacyjnych główną siedzibą uczelni, znajdują się liczne herby Polaków wśród 3000 zachowanych do dzisiaj przedstawień³⁵. Polskie znaki herbowe zasłużyły na osobną monografię już w 1933 r., w czym zasłużył się Antonio Brillo, przygotowując książkę jako dar z okazji VII Międzynarodowego Kongresu Nauk Historycznych w Warszawie, o czym informuje napis na okładce (*Omaggio dell'*

³⁰ *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 2: *Statuta oraz akta i protokoły zgromadzeń nacji polskiej...*

³¹ Zob. Miroslaw Lenart, *I Polonica negli archivi patavini*, w: *I polacchi e le loro storie private negli archivi italiani e vaticani. Atti del convegno, Roma 20–21 ottobre 2016*, Accademia Polacca delle Scienze. Biblioteca e Centro Studi a Roma, Roma 2017, s. 71–81 (Conferenze 136).

³² Jerzy Kowalczyk, *Siedemnastowieczne mauzoleum nacji polskiej w Padwie*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 1966, r. 28, z. 1, s. 319–322 (artykuł po włosku: idem, *La Cappella della „nazione polacca” a Padova nel seicento*, „Il Santo” 7 (1967), s. 67–86).

³³ Zob. Stanisław Temberski, *Tiara episcopalis ad diem festum divi Stanislai martyris, episcopi Cracoviensis, Regni Poloniae patroni in celebri conventu nationis Polonae...*, typis Cribellianis: Patavii [post 7 V 1642]; Alexander Nicolaus Ossoliński, *Hospes Episcopus*, ex typograph. Camerali, Patavii 1650.

³⁴ Niestety nie zachowały się malowane na srebrnych blachach obrazy wotywnie przedstawiające Polaków, które odnotowywały kolejne inwentarze precjozów, spisywane dla potrzeb instytucji zarządzającej bazyliką św. Antoniego. Pojawiające się tam opisy herbów i nazwiska sugerują, że donatorami byli studenci padawskiego Ateneum.

³⁵ Ciekawostką może być przypadek Marcina Ludwika Chomętowskiego, który zdecydował się umieścić swój herb nie w przestrzeni uniwersytetu, ale w krużgankach bazyliki św. Antoniego. Chomętowski został wybrany na konsyliarza nacji w dniu 24 lutego 1664. W drugim tomie metryki nacyjnej zachował się zmówiony przez niego malunek przedstawiający herb lis z uzupełnieniem sceny figuralnej z Marssem i Belloną (t. II, k. 75). Zob. Franco Benucci, *Stemmi di scolari dello Studio patavino fuori dalle sedi universitarie*, Antilia, Treviso 2007, s. 223.

Università di Padova all'Accademia polacca di scienze e lettere in occasione del VII Congresso internazionale di scienze storiche in Varsavia)³⁶. Aktywność studentów we władzach uniwersytetu oraz życiu akademickim, wynajem osobnego hospicjum czy też prowadzenie kasy pożyczkowej pozostawiło dodatkowe ślady w postaci dokumentów, które ciągle odkrywają nieznane dotąd fakty, lub pozwalają ustalić niewyjaśnione kwestie, jak np. usytuowanie domu, gdzie nie tylko wspólnie zamieszkiwała część polskich scholarów³⁷, ale też powołano do życia organizację samokształcącą w postaci tzw. akademii między Polakami³⁸. W końcu wykaz książek polskich należących do biblioteki nacyjnej, na którą zresztą pobierano od wpisujących się do nacji scholarów kwotę 4 lirów, świadczy o aspiracjach naukowych i zaangażowaniu w zdobywanie wiedzy na padewskim Ateneum³⁹. Wymienione tu materiały, które szczęśliwie dochowały się do naszych czasów, pozwalają mieć przynajmniej ogólne pojęcie o przybyszach z terenów Rzeczypospolitej. O ich masowej obecności niech zaświadczy liczba 2359 wpisów w księdze nacyjnej, poczynionych pomiędzy 1592 a 1745 rokiem. Polacy stanowili drugą, po studentach wywodzących się z krajów języka niemieckiego, grupę scholarów przybyłych spoza łańcucha Alp. Wypada odnotować, że Niemcy wyróżniali się spośród innych nacji nie tylko liczbą, ale również poziomem organizacji swych struktur, rolą, jaką odgrywali w życiu akademickim, oraz przywilejami, jakie udało im się z czasem uzyskać⁴⁰.

Obecność obcokrajowców na padewskiej uczelni zaznaczyła się od samych początków jej działalności. Świadczy o tym choćby podział *Universitatis scholarium* na citramontanów oraz ultramontanów, z osobnymi rektorami, o czym wzmiankują najstarsze statuty z 1331 r., zachowane zresztą w jedynym odpisie znajdującym się do dziś w Polsce⁴¹. Średniowieczne stowarzyszenia studentów przechodziły na przestrzeni kolejnych stuleci od założenia padewskiego Ateneum liczne przeobrażenia, których apogeum przypada na wiek XVI i początek wieku XVII. Okres ten był zresztą szczególnie owocny dla rozwoju uniwersytetu, przyciągającego swoją sławą studentów z całej Europy. Ów rozwój rozpoczął się w pierwszej połowie XVI stulecia, kiedy padewskie Ateneum

³⁶ Antonio Brillo, *Gli stemmi degli studenti polacchi nell'università di Padova*, Tipografia del seminario, Padova 1933.

³⁷ Na temat tego miejsca zobacz ostatnie ustalenia w: Mirosław Lenart, *Patavium, Pava, Padwa. Tło kulturowe pobytu Jana Kochanowskiego na terytorium Republiki Weneckiej*, Instytut Badań Literackich PAN, Warszawa, 2013, s. 44–56.

³⁸ Zob. Tadeusz Ulewicz, *L'enigmatica Accademia degli studenti polacchi a Padova (negli anni 1547–1549 ca.)*, „Atti e Memorie dell'Accademia Patavina di Scienze, Lettere ed Arti”, 100 (1987–1988), s. 87–93.

³⁹ Ryszard Kazimierz Lewański, Gilda Mantovani, *Bibliotheca nationis Polonae. Libri e donatori (sec. XVII–XVIII)*, in: „Quaderni per la storia dell'Università di Padova” 22–23 (1989–1990), s. 173–219.

⁴⁰ Zob. Lucia Rossetti, *Introduzione storica*, w: *Stemmi di scolari dello Studio di Padova in manoscritti dell'Archivio antico universitario*, s. 17–18.

⁴¹ Władysław Nehring, *Wiadomość o rękopisie gnieźnieńskim, zawierającym najdawniejsze statuta uniw. padewskiego z r. 1801*, „Ateneum. Pismo naukowe i literackie”, 1891, t. 3 (63), z. 8, t. III, s. 383–388; Heinrich Denifle, *Die Statuten der Juristen-Universität Padua vom Jahre 1331*, „Archiv für Literatur und Kirchengeschichte des Mittelalters” 6 (1892), s. 309–562.

stało się ważnym elementem polityki Serenissimy, wprowadzającej do życia szeroko zakrojoną propagandę mającą na celu prezentowanie siebie jako państwa nowoczesnego i wolnego, gdzie kwitną nauka i sztuka⁴², co najlepiej oddaje wymowne zawołanie, które do dzisiaj jest mottem uczelni: *Universa universis Patavina libertas*. Niedługo po ponownym otwarciu Uniwersytetu, co nastąpiło w roku 1517 (uczelnię zamknięto na 8 lat ze względu na działania wojenne w ramach toczącego się konfliktu z Ligą z Cambrai), studenci z Polski mieli okazję odczuć, jak dynamicznie rozwija się ta wszechnica nauk, którą Erazm z Rotterdamu uważał za najlepszą w całej Italii. Od momentu wznowienia działalności natychmiast podjęto starania o odnowienie dawnej pozycji uczelni, a więc, używając określenia z epoki, spowodować „ritornar il Studio in quel florido stato che l'era solito esser” (powrót Studium do owego kwitnącego stanu, w którym zwykło się znajdować). Otwarcie Uniwersytetu wiązało się także ze zmianą władz zarządzających Ateneum. Polegało to na stopniowym przejęciu przez magistrat wenecki pełnej kontroli nad Uniwersytem za pomocą organu zwanego Riformatori dello studio di Padova, który z czasem podporządkował sobie wszelkie instytucje mające znaczenie dla kultury nie tylko w Padwie, ale i w Wenecji: od drukarni po szkolnictwo wszystkich stopni. Była to struktura prowizoryczna i czasowa, powołana już w 1516 r., która jednak od dnia 22 września 1528 r. stała się organem kierującym uczelnią aż do upadku Republiki Weneckiej, a więc przez następne prawie trzy stulecia.

Wprowadzone w tym okresie zmiany dotyczyły zwłaszcza przebudowy osobowej stowarzyszeń, które bądź pozostały przy zasadzie wpisywania do struktur jedynie studiującej młodzieży, bądź też akceptowania przy zapisach wszystkich przybyszów z danego kraju, znajdujących się na terenie miasta i pragnących przynależać do stowarzyszenia. Osobne modyfikacje pociągały za sobą zmiany terytorialne, jakie dotyczyły krajów pochodzenia studentów, co wpływało na ich decyzje o połączeniu się w jeden organizm lub wyodrębnieniu osobnego stowarzyszenia. Jeśli idzie o najliczniejszą nację niemiecką, w roku 1553 na skutek wewnętrznych konfliktów podzieliła się ona na dwa stowarzyszenia: legistów i artystów, przyjmując jednak do swego grona jedynie studiującą młodzież. Od tego czasu *Natio Germanica iuristarum* reprezentująca studentów prawa oraz *Natio Germanica artistarum*, zrzeszająca studentów filozofii, medycyny i teologii, działały odrębnie, doprowadzając także do powstania dwóch odrębnych bibliotek⁴³. Metryka nacji

⁴² Szerzej na ten temat w: Miroslaw Lenart, *Patavium, Pava, Padwa...*, op. cit. Tam też obszerna bibliografia.

⁴³ Biblioteka Inclytae Nationis Germanicae Artistarum powstała w 1586 r., podczas gdy prawnicy wydzielili swoją własną dopiero w 1596. Zob. *Fondi antichi della Biblioteca Universitaria di Padova mostra di manoscritti e libri a stampa in occasione del 350. anniversario della fondazione 9–18 dicembre 1979* [S.l.: s.n.], 1979, s. 62–65. Obie biblioteki posiadają swoje opublikowane indeksy. Artystów: *Bibliotheca medico-philosophico-philologica inclytae Nationis Germanae artistarum quae Patavi degit in commodiorem ordinem redacta... Bibliothecariis Io. Mauricio Hoffmanno... Paulo Henrico Iuch...* typis Petri Mariae Frambotti: sumptibus Sebastiani Spera in Deo, I.N.G.A. typogr., Patauij 1673; *Bibliotheca medico-philosophico-philologica inclytae*

niemieckiej studentów prawa (legistów) zachowała się z zawartością wpisów od 1546 do 1801 r. i znajduje się dziś w zbiorach Archivio Storico. Oprócz metryki zachowały się też obszerne tomy określane jako *Acta* oraz *Annales*⁴⁴. Jeśli idzie o artystów, to dokumenty powstałe od roku 1553 dochowały się do naszych czasów w jeszcze lepszym stanie. Metryka niemieckich studentów uniwersytetu artystów pomieszczona jest w trzech tomach, gdzie od roku 1553 do 1721 można naliczyć 4302 wpisów⁴⁵. Warto przy tej okazji odnotować rzecz istotną z punktu widzenia zmian terytorialnych dawnej Rzeczypospolitej, że zgodnie ze statutami legistów do stowarzyszenia studentów mogli być przyjmowani nie tylko Niemcy, ale również Duńczycy, Szwedzi, Prusacy, Litwini, Czesi, Węgrzy, Szwajcarzy (z wyłączeniem Trydencyków i Tyrolczyków południowych) oraz młodzieńcy pochodzący z Transylwanii (Siedmiogrodu) i Moraw. Artyści przyjmowali do swojego grona, oprócz Niemców z rozdrobnionego na małe organizmy dawnego cesarstwa, także osoby z krajów sąsiadujących pod warunkiem znajomości języka niemieckiego⁴⁶.

Jeśli chodzi o inne części Europy, podziały terytorialne kraju pochodzenia studentów zaważyły na czasowym oddzieleniu nacji angielskiej od szkockiej, co nastąpiło w roku 1534. Epizod ten trwał do roku 1603. Połączona nacja gromadziła wszystkich studentów łącznie z Irlandczykami, z tym że w razie konieczności funkcję konsyliarza mógł pełnić przedstawiciel nacji niemieckiej⁴⁷. Ze względu na wojny religijne, zmniejszenie liczby

nationis germanicae artistarum quae Patavij elegit..., typis Petri Mariae Frambotti, Patavij 1685. Legistów: *Catalogus librorum altero se correctior compliorque qui Patavii in Bibliotheca I.N.G.J. inveniuntur sub felicissimo regimine illustrissimi, & generosissimi Domini Domini Caroli Nicolai A'Marpurg nobilis lyburnis fluminensis I.N.G.J. consiliarii*, ex typographia Pasquati I.N.G.J. impressoris, Patavii 1691.

⁴⁴ Dotyczą studentów uniwersytetu prawników. Zob. *Atti della Nazione germanica dei legisti nello Studio di Padova*, per cura di Biagio Brugi, Deputazione veneta di storia patria, Venezia 1912; *Acta nationis Germanicae iuristarum 1650–1709*, a cura di Gilda Mantovani, Antenore, Padova 1983.

⁴⁵ Zob. Lucia Rossetti, *Introduzione storica*, w: *Stemmi di scolari dello Studio di Padova in manoscritti dell'Archivio antico universitario*, op. cit., s. 20. Dokumenty te posiadają swoje wydania: *Atti della nazione germanica artista nello Studio di Padova*, per cura di Antonio Favaro, Deputazione veneta di storia patria, vol 1–2, Venezia 1911–1912; *Acta nationis Germanicae artistarum 1637–1662*, a cura di Lucia Rossetti e Antonio Gamba, Antenore, Padova 1995; *Acta nationis germanicae artistarum 1663–1694*, a cura di Lucia Rossetti e Antonio Gamba, Antenore, Padova 1999; *Acta nationis Germanicae artistarum 1694–1769*, a cura di Elisabetta Dalla Francesca e Lucia Rossetti, Antenore, Padova 2002.

⁴⁶ Lucia Rossetti, *Introduzione storica*, w: *Stemmi di scolari dello Studio di Padova in manoscritti dell'Archivio antico universitario*, op. cit., s. 17–18.

⁴⁷ Giacomo Filippo Tomasini, *Gymnasium Patavinum [...] libris 5. comprehensum...*, Utini: ex typographia Nicolai Schiratti, 1654, s. 52. Biblioteka Nacji Angielskiej powołana została do życia na wzór niemieckiej w 1649 r. Wzmiankowana jest w dokumentach pochodzących z 1727 r., kiedy to zwrócono się do bidela o nazwisku Mingoni, aby sporządził wykaz książek oraz przedstawił rachunki z otrzymanych kwot na powiększenie biblioteki. Na temat faktycznej zawartości biblioteki oraz jej losów nie ma zbyt wiele wiadomości. Zob. Gianluigi Andrich, *De natione anglica et scota iuristarum universitatis Patavinae ab a. 1222 p. Ch. n. usque ad a. 1738 scripsit [...] praefatus est dr. Blasius Brugi, excubebant fratres Gallina, Patavii 1892*; Horatio Robert Forbes Brown, *Inglese e Scozzesi all'Università di Padova dall'anno 1618 sino al 1765*, w: *Monografie storiche sullo Studio di Padova contributo del r. Istituto Veneto di scienze lettere ed arti alla celebrazione del 7. centenario della Università Venezia: premiate officine grafiche C. Ferrari, 1922*, Venezia 1922; Alice W. Maladorno, *I diplomi dottorali di John Frear (1610) e di Samuel Turner (1611) al British Museum, „Quaderni per la Storia dell'Università di Padova” 13 (1980), s. 169–177.*

studentów oraz reorganizację państwa zjednoczyły się też dwie nacje francuskie: prowansalska i burgundzka. Podobny los spotkał nację hiszpańską i katalońską. Natomiast w przypadku *natio ultramarinarum*, zrzeszającej, Greków zamieszkujących wyspy oraz tereny wzdłuż brzegów Morza Śródziemnego, szczęśliwie dochowały się statuty z 1663, będące kopią wcześniejszych, zreformowane niedługo później, bo w 1655 roku⁴⁸. W Archivio Storico znajduje się rękopis 482: *Album dei consiglieri della nazione oltremarina* (1656–1737), posiadający ilustracje w postaci wymalowanych herbów, podobnie jak to ma miejsce w publikowanych obecnie rękopisach 487–488 dotyczących nacji polskiej. Ilustracje z herbami mają również: rękopis 464 zawierający III tom *Acta nationis Germanicae iuristarum* (1650–1709) oraz manuskrypty 472–475 oznaczające tomy III–VI *Acta nationis Germanicae artistarum* (1616–1769)⁴⁹.

Transformacje nacji angielsko-szkockiej, francuskiej i polskiej zaowocowały postanowieniami statutowymi, pozwalającymi na wpisywanie oprócz studentów, wszystkich rodaków znajdujących się czasowo w Padwie. Wzrost obecności w mieście Polaków doprowadził pod koniec wieku XVI do założenia w dniu 8 lutego 1592 r. nowego stowarzyszenia, które przybrało nazwę *Natio Regni Poloniae et Magni Ducatus Lithuaniae*, i obejmowało osoby wyznania katolickiego⁵⁰. Wcześniej, do końca XVI stulecia, studenci z Polski nie mieli swojego zorganizowanego przedstawicielstwa. *Natio Polona* istniała co prawda na uniwersytecie prawników, ale jej członkowie działali w ramach *Universitas artistarum* razem z Niemcami, z którymi związani byli osobnym przymierzem⁵¹. Powołanie polskiego stowarzyszenia, którego działalność była mocno osadzona w realiach reform Kościoła utrzymującego więź z Rzymem, poszerzyła znacząco nie tylko skład nacji dawniejszej, ale też zakres jej działalności. Członkowie stawiali sobie za cel aktywną obecność we władzach uczelni oraz uczestnictwo we wszelkich przejawach jej działalności. Położono przy tym akcent na podtrzymanie spójni narodowej, co widoczne jest dziś choćby w dokumentach promocji doktorskich, gdzie wśród świadków zapisywano nazwiska współziomków. Wspólnie uczestniczono też w nabożeństwach, pogrzebach czy też obchodach związanych ze zwycięstwami polskiego oręża. Pomagano sobie wzajemnie przez wspomnianą już kasę pożyczkową, czy też wspierano się w kształceniu poprzez utrzymywanie biblioteki, wspólnych nauczycieli języków, szermierki, a nawet

⁴⁸ Biblioteca universitaria, rękopis, sygn. 1942.

⁴⁹ Lucia Rossetti, *Introduzione storica*, w: *Stemmi di scolari dello Studio di Padova in manoscritti dell'Archivio antico universitario*, op. cit., s. 27.

⁵⁰ Pod datą 1691 zapisał się do księgi Żyd imieniem Mojżesz pochodzący z Litwy. Liczący sześć linijek tekst wpisu został później całkowicie zamazany, a osoba, która to uczyniła, wyjaśniła, że: „Iudaeus iste contra statuta Nationis privato respectu consiliarii inscriptus, est eliminatus, unde in posterum sint cauti d[ni] d[ni] consiliarii, ne nomina tot ill. virorum infidelium nomine deturpent, sed gerant iuxta statutum, titulo de Iudaeis, fol 23”. Henryk Barycz, *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 1, op. cit., s. 182 (w tomie 2. rękopisu metryki nacyjnej na s. 197).

⁵¹ *Atti della nazione germanica artista*, I, s. 27.

biegłego w sztuce aptekarskiej „speziale della nazione”. Te ostatnie aktywności zasługują na wyróżnienie. Jeśli idzie o „maestro di arme della inclita Natione”, warto odnotować, że zapisany został do metryki pod datą 1667 niejaki Giulio Gualtieri, syn Battisty, który musiał być z Polakami szczególnie związany⁵². Dowodzi to, naszym zdaniem, znaczenia nauki władania bronią dla młodzieńców przybywających do Padwy, co stanowi temat wart osobnego opracowania. Jeśli idzie o aptekę (*Pharmacopola Dominorum Polonorum ad insignia Sancti Caroli*), należy zwrócić uwagę na fakt że od 1648, czyli od momentu, kiedy Girolamo Zanella połączył rolę bidela oraz aptekarza nacji, mieściła się w niej zapewne także biblioteka, czyniąc z tego miejsca centrum spotkań przebywających w Padwie Polaków⁵³. Oprócz aptekarza, nad stanem zdrowia członków stowarzyszenia czuwał zaufany lekarz, który był także protektorem nacji. Nad drzwiami jego domu zawieszano herb nacji, co jest potwierdzone odnośnie do dwóch znanych postaci noszących nazwiska: Benedetto Selvatico oraz Girolamo Frigimelica⁵⁴.

Wracając do metryki nacyjnej, należy powtórzyć, że składają się na nią dwa tomy oprawne w czerwoną skórę z wytłoczeniami złożonymi. W centrum oprawy, zarówno z przodu, jak i z tyłu znajdują się owale: w tomie starszym umieszczono jeden, posiadający ślady kolorowych malunków, na których domyślano się wskrzeszenia Piotrowina przez św. Stanisława⁵⁵, oraz widnieje lepiej zachowany herb Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Pierwszy Album, założony w roku 1592, doznał już po kilkunastu latach licznych uszkodzeń, co skłoniło Marcina Władysława Weihera, konsyliarza nacji, do sprawienia w roku 1605 nowej księgi w formie kodycyłu, do której przepisano wszystkie inskrypcje. Tak prowadzony *liber Nationis* przetrwał do roku 1640, kiedy to, za czasów konsyliarstwa Floriana Michała Smoguleckiego, wykonano na jego koszt nową księgę *in folio*, włączając do niej stary kodycył. Uczynił to sprawny introligator, który wyrównał format całości, doklejając do każdej z kart kodycyłu pół karty czystej, ozdobionej rysunkiem. W tej formie księga nacyjna służyła jeszcze przez lat dziewięć i choć pozostało w niej

⁵² Henryk Barycz, *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 1, op. cit., s. 142 (w tomie 2. rękopisu metryki nacyjnej na s. 86).

⁵³ Zob. Riccardo C. Lewański, *Peregrinatio academica della Respublica utriusque nationis alle università italiane nei secoli XIII-XVIII: il caso di Padova. Lo stato delle ricerche*, w: *L'Est europeo e l'Italia. Studi in onore di Piero Cazzola raccolti da Emanuele Kanceff e Ljiljana Banjanin*, Slatkine, Genève, s. 25. Pamięć o spotkaniach Polaków w tym miejscu jest nadal żywa. Por. Giovanni Saggiori, *Padova nella storia delle sue strade...*, B. Piazzon stampatore, Padova, 1972, s. 394; Andrea Calore, *Il Palazzo di Arnaldo Speroni degli Alvarotti*, „Padova e il Suo Territorio” 23 (2008), 131, s. 35–37.

⁵⁴ Inni znani z imienia i nazwiska to Alessandro Borromeo (Aleksander Borromaeus) oraz Alessandro Knips Macoppe. Zob. *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 2: *Statuta oraz akta i protokoły nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, op. cit., s. 136, 139, 157, 160–162; Stanisław Windakiewicz *Protokoły zgromadzeń nacji polskiej w Padwie*, w: *Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce*, t. 4, w drukarni „Czasu”, Kraków 1890, s. 396.

⁵⁵ Zob. Lucia Rossetti, *Introduzione storica*, w: *Stemmi di scolari dello Studio di Padova in manoscritti dell'Archivio antico universitario*, op. cit., s. 24. Windakiewicz, *Księgi nacji polskiej w Padwie*, w drukarni „Czasu”, Kraków 1888, s. 3.

21 niezapisanych kart, zdecydowano się na sprawienie nowej. Zajął się tym i wydał na to własne środki konsyliarz Aleksander Michał Ossoliński. Od roku 1649 do połowy XVIII w. do nowego Albumu dodawano kolejne wpisy oraz zamawiano ilustracje, głównie o charakterze heraldycznym. Znane są imiona jedynie dwóch miniaturzystów, ponieważ podpisali się pod swoimi dziełami. Przy herbach Zbigniewa Ossolińskiego, Kazimierza Krzeczonowicza, Franciszka Korycińskiego pochwalił się autorstwem malunków „Franciscus Alvarez Filius”⁵⁶. Inny przedstawiciel nacji niemieckiej, Ioannes Aloysius Foppa de Rota, umieścił swoje nazwisko przy herbie Stanisława Porębskiego⁵⁷.

Zabiegi dotyczące pozyskania wprawnych miniaturzystów zasługują na podkreślenie nie tylko ze względu na artystyczne walory tych przedstawień. Warto zauważyć przy tym, że rękopisy z herbami innych nacji charakteryzują się odmiennymi upodobaniami estetycznymi. Takich różnic nie sposób dostrzec w przypadku herbów zawieszonych na murach Palazzo del Bo, gdzie przedstawienia podlegały unifikacji tak ze względu na kompozycję, jak i wykonawcę całości, zwłaszcza jeśli idzie o cykle poświęcone rządcom poszczególnych rektorów. Ponieważ księgi nacyjne miały charakter dokumentów wewnętrznych, interesująca wydaje się waga, jaką przywiązywano do podkreślania swojego statusu, pochodzenia oraz znaczenia w środowisku Polaków⁵⁸. Zabiegi te w mojej ocenie pozostawały w ścisłym związku z charakterystycznymi dla kultury drugiej połowy wieku XVI dyskusjami na temat idei honoru, czego odzwierciedlenie odnaleźć można w literaturze europejskiej⁵⁹. Zagadnienie to w Polsce nie znalazło szerszego odzwierciedlenia,

⁵⁶ Henryk Barycz, *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 1, op. cit., s. 123–125 (w tomie 2. rękopisu metryki nacyjnej na s. 23, 27, 39). Franciscus Alvarez Bruxellensis, który wpisał się do ksiąg nacji niemieckiej artystów 16 czerwca 1633 r., a rok później, w dniu 10 marca 1634 otrzymał dyplom z medycyny, był jego ojcem. Nie wydaje się jednak, aby jego syn był studentem uniwersytetu. Zob. Fritz Weigle, *Die deutschen Doktorpromotionen in Philosophie und Medizin an der Universität Padua von 1616–1663*, „Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken”, Bd. 45 (1965), s. 344; Lucia Rossetti, *Introduzione storica in: Stemmi di scolari dello Studio di Padova in manoscritti dell'Archivio antico universitario*, op. cit., s. 24, przypis 41.

⁵⁷ Henryk Barycz, *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 1, op. cit., s. 128 (w tomie 2. rękopisu metryki nacyjnej na s. 48). Ioannes Aloysius Foppa de Rota wpisał się do nacji niemieckiej artystów 2 września 1662 r. Zob. Lucia Rossetti, *Introduzione storica*, w: *Stemmi di scolari dello Studio di Padova in manoscritti dell'Archivio antico universitario*, op. cit., s. 24, przypis 42.

⁵⁸ Zauważmy na marginesie, że z wizerunkami herbów wykonywanymi przez profesjonalnych artystów na zamówienie mamy do czynienia także w przypadku darów w postaci książek drukowanych. Szczególnym tego przykładem jest egzemplarz wydanej u Alda Manunzia książki *Orthographiae ratio* (ab Aldo Manutio, Pauli f. Collecta, Venetiis, 1561), na którym Stefan Batory w roku 1571 kazał wymalować herb rodziny z dedykacją egzemplarza Paulovi Gualdo z Vicenzy (Biblioteca nazionale Marciana, sygn.: Aldine 725). Ofiarodawca był w tym wypadku najpewniej bratanek króla polskiego Stefan Batory młodszy, mylony często z tym pierwszym zwłaszcza w kontekście studiów padewskich. Zob. György Gömöry, *Gdzie studiował Stefan Batory albo narodziny legendy*, „Terminus”, t. 16 (2014), z. 2 (31), s. 172–173.

⁵⁹ Szerzej na ten temat w artykule: Mirosław Lenart, „*Il soldato christiano in kontekście działalności Antonia Possevina SJ jako bibliografa katolickiego*”, w: *Antonio Possevino SJ (1533–1611). Życie i dzieło na tle epoki*, red. Danuta Quirini-Popławska, Kraków 2012, s. 485–501. Poniżej Autor po części powtarza uwagi zawarte w artykule: *Wzorce osobowe doby potrydenckiej w perspektywie idei walki*, w: *Kultura pierwszej Rzeczypospolitej w dialogu z Europą. Hermeneutyka wartości*, t. 6: *Formowanie kultury katolickiej w dobie potry-*

i to nie tylko z racji powolnego adaptowania się samego pojęcia, które w dalszym rozwoju miało zastąpić słowo „cześć”⁶⁰. Potomków dawnych Sarmatów o wiele bardziej interesowało udowadnianie przynależności do stanu szlacheckiego. Potwierdzają to powstałe już w XVI stuleciu liczne dywagacje na ten temat, które nabrały znaczenia po rokosz Zebrazydowskiego, kiedy ostatecznie przegrała grupa wyznająca ideę szlachectwa-obywatelstwa. Konsekwencją tego było zmniejszenie roli średniej szlachty⁶¹. Przypomnijmy, że rzecznikami ujmowania szlachectwa jako teorii obywatelstwa byli Andrzej Frycz Modrzewski⁶², Jakub Przyłuski⁶³, Stanisław Orzechowski⁶⁴ czy Andrzej Wolan⁶⁵. Oczywiście, także w Europie Zachodniej podejmowano ten temat⁶⁶, ale różnica polegała – ogólnie rzecz ujmując – na tym, że w Rzeczypospolitej teksty dotyczące historii rodowych, a zatem „dobrego pochodzenia”, w dużej mierze zastąpiły rozprawy na tematy obrony „dobrego imienia” publikowane np. na terenie Italii, w tym zwłaszcza na terenie Serenissimy⁶⁷. Wymienić tu można cały szereg dzieł, w których poruszano tematykę heraldyczno-genealogiczną. Wśród nich na czoło wysuwają się prace Bartłomieja Paprockiego *Gniazdo cnoty* (Piotrkowczyk, Kraków 1578) oraz *Herby rycerstwa polskiego* (Garwólczyk, Kraków 1584), naśladowane przez Jana Aleksandra Górczyka (*Herby Królestwa polskiego*, nakład własny, Kraków 1653), Szymona Okolskiego (*Orbis Polonus*, Franciszek Cezary, Kraków 1642) czy Jana Karola Dachnowskiego (*Poczet możnego Rycerstwa Polskiego*, b.r.m.)⁶⁸. Na podkreślenie zasługuje jeszcze fakt, że upadek idei szlachectwa-obywatelstwa w XVII w. doprowadził do zastąpienia refleksji społeczno-politycznej rozważaniami na temat genealogii oraz historycznych

denckiej. *Powszechność i narodowość katolicyzmu polskiego*, red. Justyna Dąbkowska-Kujko, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2016, s. 351–387.

⁶⁰ Zob. Mirosław Lenart, *Idea honoru w dziejach kształtowania tożsamości narodowej. Zarys problematyki*, w: *Polonistyka wobec wyzwań współczesności*, t. 2, red. Stanisław Gajda, Irena Jokiel, Opole 2014, s. 73–83.

⁶¹ Zob. Sławomir Baczewski, *Szlachectwo. Studium z dziejów idei w piśmiennictwie polskim. Druga połowa XVI wieku, XVII wiek*, Wyd. UMCS, Lublin 2009.

⁶² Zob. uwagi na temat stosunku Frycza do szlachty w: Waldemar Voisé, *Andrzej Frycz Modrzewski 1503–1572*, Ossolineum, Wrocław 1975, s. 39–40, 49–52.

⁶³ Zob. Jakub Przyłuski, *Prawa, czyli statuty i przywileje Królestwa Polskiego*, przekł. Maria Cytowska, w: *700 lat myśli polskiej*, t. 2: *Filozofia i myśl społeczna XVI wieku*, wyb. i oprac. Lech Szczucki, PWN, Warszawa 1978.

⁶⁴ Stanisław Orzechowski, *Fidelis subditus*, przekł. Jan Januszowski, w: *Sześć broszur politycznych ze schyłku XVI i początku XVII wieku*, wyd. Bolesław Ulanowski, PAU, Warszawa 1921, s. 1–38.

⁶⁵ Andrzej Wolan, *De libertate politica sive civili*, przekł. Stanisław Dubingowicz, wyd. i oprac. Maciej Eder i Roman Mazurkiewicz, red. Waław Uruszczak, Neriton, Warszawa 2010.

⁶⁶ Por. Jonathan Dewald, *The European nobility. 1400–1800*, Cambridge University Press, Cambridge 1996, s. 16–19. Zob. też studia w: *The nobility in Russia and Eastern Europe*, red. Ivo Banac, Paul Bushkovitch, Yale Concilium on International and Area Studies, New Haven 1983.

⁶⁷ Zob. Mirosław Lenart, *Il soldato cristiano w kontekście działalności Antonia Possevina SJ jako bibliografa katolickiego*, op. cit.

⁶⁸ Jan Karol Dachnowski, *Poczet możnego rycerstwa polskiego, w którym dawnych bohaterów sarmackich odważne dzieła krwi nieprzyjacielską rysowane, w pokoju klejnoty, tudzież i domów szlacheckich genealogie*, b.m.r. (ok. 1640).

korzeni, z naciskiem na rozróżnienie prawdziwej i nieprawdziwej szlachty. Samo bycie szlachcicem stało się często ważniejsze od wartości, jakie wpisywały się w przynależność do tej grupy stanowej.

Interesujące jest w powyższym kontekście skonfrontowanie szlachectwa w rozumieniu charakterystycznym dla terenów dawnej Rzeczypospolitej z kulturą włoską, wyznaczającą kierunek aspiracji elit polskich w XVI i na początku XVII stulecia. Na terenie Serenissimi szczególnie mocno traktowano wówczas o sprawach honoru, i to zazwyczaj w kontekście pojedynku⁶⁹, co interesowało nobilitowaną młodzież, zjeżdżającą się do padewskiego Ateneum z terenu całej Italii oraz Europy. Teoretycy tematu zastanawiali się na przykład, czy honor to „nieskażony stan natury”, czy też – zgodnie z myślą Arystotelesa i Cyncerona – „nagroda za cnotę”⁷⁰. Warto przypomnieć, że Sebastian Petrycy z Pilzna uważał szlachectwo za pochodną cnoty, co więcej, kontestował szlachectwo z urodzenia⁷¹. Giovan Battista Possevino w swoim popularnym traktacie, skomponowanym w formie dialogu i opublikowanym po raz pierwszy w 1553 r. staraniem brata Antonia Possevina⁷², opowiadał się natomiast za szlachectwem w pierwszym ze wspomnianych wyżej znaczeń. Rozważania te były z całą pewnością tematem codziennych dysput międzynarodowej rzeszy padewskich scholarów, którzy zdawali się jednak rozumieć honor zupełnie inaczej niż ich przodkowie. Grupę tę, a do niej kierowane były kolejne traktaty dotyczące tego zagadnienia, charakteryzowało opaczne rozumienie sprawiedliwości jako wendetty oraz męstwa jako próby siły. Etos szlachecki znajdował tu swoje wątpliwe wsparcie w rozumieniu pojedynku jako metody zmazania obrazy.

⁶⁹ „Del duello perleremo, del quale non può parlarsi se dell'onore non si ragiona” („O pojedynku będziemy mówili, o którym nie można rozprawiać, jeśli nie rozważa się kwestii honoru”) – pisze Sperone Speroni w *Ragionamento contra il duello, intitolato Dell'uomo*. Fragment tego dzieła opublikowany został dopiero w XVIII w. przez Muratoriego (Introduzione alle paci private, Modena 1708, s. 159–170). Na temat pojedynku wypowie się Speroni także w traktacie *Del Duello*, napisanym w latach sześćdziesiątych XVI w. I ten tekst znany jest szerszemu gronu odbiorców jedynie dzięki edycji z 1740 r., kiedy ukaże się w 5. tomie jego *Opere*, wydanym przez Occhiego w Wenecji, zob. Luciana Borsetto, *Riscrivere gli antichi, riscrivere i moderni, e altri studi di letteratura italiana e comparata tra Quattro e Ottocento*, Edizioni dell'Orso, Alessandria 2002, s. 324, przyp. 11.

⁷⁰ Arystoteles, *Etyka nikomachejska*, 1059b, 22–23; 1123b, 20–21; 1123b, 35; 1163b, 3–4. Warto dodać na marginesie, że wersja łacińska tekstu zyskała wyjątkowo dużą popularność wśród edytorów.

⁷¹ Zob. Sebastian Petrycy, *Dedykacja Zygmuntowi Trzeciemu*, w: idem, *Pisma wybrane*, t. 2: *Przydatki do Polityki Arystotelesowej*, oprac. Wiktor Wąsik, wstęp Konstanty Grzybowski, PWN, Warszawa 1956, s. 125–129.

⁷² Pod tytułem: *Dialogo dell'honore di M. Giovanni Battista Possevini mantovano. Nel quale si tratta a pieno del dvello, con la tavola di quanto vi si contiene, fatta con diverso ordine dell'altre. Di nuovo ristampata*. Con privileggi, (in Vinegia appresso Gabriel Giolito de Ferrari et Fratelli 1556 [kolofon:] in Vinegia appresso Gabriel Giolito et Fratelli 1555). *Dialogo dell'honore* Giovanniego Battisty Possevinięgo uzupełnione o zestawienia w opracowaniu Antoniego Possevina było wielokrotnie wznawiane. Pojawia się także jako dodatek do *Trattato dell'honore*, dzieła odrębnego, którego autorem był uczony jezuita, wydanego po raz pierwszy w 1558 r. U samego Giolito de Ferrari *Dialogo* ukazało się w latach: 1558, 1559 i 1566. Obszernie piszę na ten temat w cytowanym wyżej studium: *Il soldato christiano w kontekście działalności Antonia Possevina SJ jako bibliografa katolickiego*, op. cit.

Roztrząsania na temat kwestii honoru nie pogrzebały jednak ugruntowanych wcześniej sposobów postrzegania w społeczeństwie stanowym roli przynależnej arystokracji, praktykującej cnoty mądrości i roztropności oraz opowiadającej się (co było uzasadnione w pismach humanistów) za wyborem życia powściągliwego, ukierunkowanego na wartości i związanego z zachowaniem własnych dóbr oraz służbą państwu. Wydaje się, że ten drugi sposób oceny postawy człowieka należącego do stanu szlacheckiego brał górę wśród młodzieńców przyjeżdżających do Włoch z odległych terenów Rzeczypospolitej. Działo się tak zapewne dlatego, że nie do końca była dla nich jasna istota dyskusji na temat pojęcia honoru (lepiej znali i rozumieli pojęcie czci, o czym już była mowa). Zrozumiało i oczywiste było nabywanie cnót i sięganie po wartości rozpoznawalne w kulturze, do której się wzajemnie odwoływano. I na tym polu, jak się zdaje, osiągnięto pewne korzyści, czego dowodem mogą być postawy polskich padewczyków prezentowane po powrocie do kraju⁷³. W każdym razie otoczone wyobrażeniami cnót oraz starożytnych bogiń i herosów znaki herbowe, a także motta i epigramy z nimi związane, chociaż są świadectwem aspiracji przede wszystkim stanowych, mają też swój wymiar moralny. Jeśli nawet pewne idee będące przedmiotem zainteresowania i dyskusji w kulturze, z jaką się zetknęli, były dla większości z nich poza zasięgiem poznawczym, zdecydowanie chęć pozostawienia po sobie śladów w postaci herbów (malowanych czy wykutych w kamieniu) świadczy o potrzebie zmanifestowania przynależności do świata, z jakim się zetknęli i jaki wpłynął na ich rozpoznawalność, zarówno na terenie Padwy, jak i Polski⁷⁴.

Na koniec należy dodać jeszcze parę uwag o losach dwóch tomów rękopisu nacji polskiej. Początkowo były one przechowywane w skrzyni stowarzyszenia wraz z innymi dokumentami, pieczęcią oraz podręczną kasą. Od czasu powołania biblioteki, archiwum nacyjne znalazło przy niej swoje stałe miejsce. W początku XVIII w., kiedy nacja stawała się coraz mniej liczna, dokumentom zaczęło grozić niebezpieczeństwo. Świadectwem tego jest kradzież, jakiej dokonał niejaki „Athanasius Ruthenus”, który okradł bibliotekę,

⁷³ Być może najbardziej reprezentatywnym przykładem jest tu działalność Jana Zamoyskiego, który naśladowaniu dobrych wzorców dawał wyraz praktyczny. Myślę tu zwłaszcza o założeniu istniejącego do dziś miasta, co było ewenementem w skali Europy, oraz o powołaniu Akademii Zamoyskiej na wzór padewskiego Ateneum. Por. Jerzy Kowalczyk, *Zamość, città ideale in Polonia il fondatore Jan Zamoyski e l'architetto Bernardo Morando*, Ossolineum, Wrocław 1986 oraz studia w tomie: *Zamość miasto idealne: 400 lat Zamościa (1580–1980). Studia z dziejów rozwoju przestrzennego i architektury*, red. Jerzy Kowalczyk, Wyd. Lubelskie na zlec. ZTPN w Zamościu, Lublin 1980. Zob. także: Mirosław Lenart, *Studenti polacchi a Padova e loro mecenatismo in patria*, w: *Mecenati, artisti e pubblico nel Rinascimento. Atti del XXI Convegno Internazionale Chianciano Terme-Pienza*, a cura di Luisa Secchi Tarugi, Firenze, Franco Cesati Editore, 2011, s. 501–511 (Quaderni della Rasegna, 68).

⁷⁴ Na temat znaczenia studiów padewskich oraz wizyt w Grodzie Antenora zob. uwagi w: Mirosław Lenart, „Padewczycy” a kształtowanie się humanistycznych wzorców w polskiej kulturze umysłowej, w: *Sens humanistyki dzisiaj*, red. naukowa Jerzy Brzozowski, Agnieszka Hennel-Brzozowska, Mirosław Lenart, Scriptum, Kraków 2016, s. 69–103; Idem: *Relacje i zapiski dotyczące pobytu w Padwie peregrynantów z terenu dawnej Rzeczypospolitej w źródłach polskich i włoskich (XVI–XVII w.)*, w: *Memuarystyka w dawnej Polsce*, red. Piotr Borek, Dariusz Chemperek, Anna Nowicka-Struska, Collegium Columbinum, Kraków 2016, s. 31–44.

a zagrabione rzeczy sprzedał na tandecie. *Album nationis Polonae* dostał się na szczęście w ręce wspomnianego historyka Papadopolego. Tenże musiał zwrócić dokumenty nacji, skoro w dalszym ciągu dokonywano w niej wpisów. W końcu, po rozpadzie nacji polskiej, księgi znalazły się najpierw w Bibliotece Uniwersyteckiej, a stamtąd trafiły do Archiwum Uniwersyteckiego, gdzie nadano im sygnatury 487 i 488. Obecnie miejscem przechowywania ksiąg jest Archivio Storico dell'Università di Padova, które podlega pod Archivio Generale di Ateneo oraz Centro per la storia dell'Università di Padova. Dyrektorem Centrum jest obecnie prof. Filiberto Agostini, członek powołanego przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego w Polsce specjalnego Zespołu do spraw inicjatyw podejmowanych z okazji jubileuszu 800-lecia Uniwersytetu w Padwie.

Za podsumowanie powyższych rozważań może służyć mało znany, ale bardzo znaczący fakt związany z jednym z ostatnich wpisów dokonanych w księdze nacyjnej. Jego autorem był pochodzący z Poznania Jan Baptysta Czempiński. To on skreślił własną ręką słowa widniejące na ostatniej zapisanej stronie drugiego tomu: „Ioannes Paulus Czenpinski, Posnaniensis, ex Polonia, existens in studiis medicinae in Universitate Pataviensi inscribo nomen meum Albo Inclitae nationis Polonae, anno 1742 die quinta martii⁷⁵. Po nim jeszcze tylko pięć osób wpisało swoje imiona zaznaczając łączność z tak licznym niegdyś środowiskiem scholarów przyjeżdżających do Padwy z terenów Rzeczypospolitej. Czempiński po powrocie do Polski jako jeden z wielu „padewczyków” zrobił błyskotliwą karierę w roli medyka. Zasłynął zwłaszcza pełniąc funkcję lekarza Szkoły Rycerskiej, który jako pierwszy wykonał szczepienie na ospę prawdziwą. Temu synowi mieszczańskiej rodziny Padwa dała jeszcze jeden oprócz dyplomu przywilej: otworzyła drogę do szlachectwa. Czempiński został nobilitowany na sejmie w 1775 roku, a przywilej nobilitacyjny otrzymał od Stanisława Augusta Poniatowskiego w roku 1781. Jak herb obrał sobie wizerunek lwa trzymającego w ręku laur – swoisty hołd dla uczelni, która pod symbolami związanymi z kultem św. Marka funkcjonowała w ramach Republiki Weneckiej⁷⁶.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

Przywilej nobilitacyjny Jana Baptysty Czempińskiego, Nabytki Oddziału III, sygn. 28.

Dział Rękopisów Biblioteki Ossolineum we Wrocławiu:

Jan Warchał, Krótki zarys historii Uniwersytetu Padewskiego, sygn. 7658/II.

Jan Warchał, Materiały do historii o Polakach w Padwie, sygn. 13375/I.

⁷⁵ Henryk Barycz, *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewski*, t. 1, op. cit., s. 247.

⁷⁶ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie, Nabytki Oddziału III, sygn. 28, s. 1

Jan Warchał, Wypisy z akt Uniwersytetu Padewskiego i z dzieł drukowanych; notatki dotyczące studentów polskich w Padwie w XV–XVIII w., sygn. 13376/II.

Jan Warchał, Prace naukowe oraz notatki o. Jana Warchała dotyczące historii Padwy i Uniwersytetu Padewskiego, sygn. 13377/II.

Literatura

Acta nationis Germanicae artistarum 1637–1662, a cura di Lucia Rossetti e Antonio Gamba, Antenore, Padova 1995.

Acta nationis Germanicae artistarum 1663–1694, a cura di Lucia Rossetti e Antonio Gamba, Antenore, Padova 1999.

Acta nationis Germanicae artistarum 1694–1769, a cura di Elisabetta Dalla Francesca e Lucia Rossetti, Antenore, Padova 2002.

Acta nationis Germanicae iuristarum 1650–1709, a cura di Gilda Mantovani, Antenore, Padova 1983.

Album Polonicum. Metryka nacji polskiej w Padwie 1592–1745. Edycja fototypiczna, Tom 1, część 1, Narodowy Instytut Polskiego Dziedzictwa Kulturowego za Granicą POLONIKA, Warszawa 2018 (Natio Polona. Fontes et Studia I).

Andrich Gianluigi, *De natione anglica et scota iuristarum universitatis Patavinae ab a. 1222 p. Ch. n. usque ad a. 1738 scripsit [...] praefatus est dr. Blasius Brugi, Patavii, excudebant fratres Gallina*, 1892.

Atti della nazione germanica artista nello Studio di Padova, per cura di Antonio Favaro, Deputazione veneta di storia patria, vol 1–2, Venezia 1911–1912.

Atti della Nazione germanica dei legisti nello Studio di Padova, per cura di Biagio Brugi, Deputazione veneta di storia patria, Venezia 1912.

Barycz Henryk, *Archiwum nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, t. 1: *Metryka nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim (1592–1745)*; t. 2: *Statuta oraz akta i protokoły nacji polskiej w Uniwersytecie Padewskim*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo PAN, Wrocław 1971–1972.

Bibliotheca medico-philosophico-philologica inclytæ Nationis Germanæ artistarum quæ Patavi degit in commodiorem ordinem redacta... Bibliothecariis Io. Mauricio Hoffmanno... Paulo Henrico Iuch... typis Petri Mariae Frambotti: sumptibus Sebastiani Spera in Deo, I.N.G.A. typogr., Patauij 1673.

Bibliotheca medico-philosophico-philologica inclytæ nationis germanicæ artistarum quæ Patavij elegit..., typis Petri Mariae Frambotti, Patavij 1685.

Brillo Antonio, *Gli stemmi degli studenti polacchi nell'università di Padova*, Tipografia del seminario, Padova 1933.

Catalogus librorum altero se correctior comptiorque qui Patavii in Bibliotheca I.N.G.J. inveniuntur sub felicissimo regimine illustrissimi, & generosissimi Domini Domini Caroli Nicolai A'Marpurg nobilis lyburnis fluminensis I.N.G.J. consilarii, ex typographia Pasquati I.N.G.j. impressoris, Patavii 1691.

- Ciampi Sebastiano, *Bibliografia critica delle antiche reciproche corrispondenze politiche, ecclesiastiche, scientifiche, letterarie, artistiche dell'Italia colla Russia, colla Polonia ed altre parti settentrionali*, t. 1–3, [s.n.], Firenze 1834–1842.
- Comneni Papadopoli Nicolai, *Historia gymnasii patavini post ea, quæ hactenus de illo scripta sunt, ad hæc nostra tempora pleniùs, & emendatius deducta. Cum autcario de claris professoribus tum alumnis eiusdem*, tomus 1–2, apud Sebastianum Coleti, Venetiis 1726.
- Gli stemmi dello Studio di Padova*, a cura di Lucia Rossetti, sovrintendenza araldica Giuseppe Plessi, redazione della descrizione araldica Elisabetta Della Francesca e Maria Guiotto, fotografie, disegni e collaborazione Alfonso Mottola, LINT, Trieste 1983.
- Grotto dell'Ero Luigi, *Della Università di Padova cenni ed iscrizioni*, Crescini, Padova 1841.
- Kazimierz Lewański Ryszard, Mantovani Gilda, *Bibliotheca nationis Polonae. Libri e donatori (sec. XVII–XVIII)*, w: „Quaderni per la storia dell'Università di Padova” 22–23 (1989–1990), s. 173–219.
- Lenart Miroslaw, „Padawczycy” a kształtowanie się humanistycznych wzorców w polskiej kulturze umysłowej, w: *Sens humanistyki dzisiaj*, red. naukowa Jerzy Brzozowski, Agnieszka Hennel-Brzozowska, Miroslaw Lenart, Scriptum, Kraków 2016, s. 69–103.
- Lenart Miroslaw, *I Polonica negli archivi patavini*, w: *I polacchi e le loro storie private negli archivi italiani e vaticani. Atti del convegno, Roma 20–21 ottobre 2016*, Accademia Polacca delle Scienze. Biblioteca e Centro Studi a Roma, Roma 2017, s. 71–81 (Conferenze 136).
- Lenart Miroslaw, *Relacje i zapiski dotyczące pobytu w Padwie peregrynantów z terenu dawnej Rzeczypospolitej w źródłach polskich i włoskich (XVI–XVII w.)*, w: *Memuarystyka w dawnej Polsce*, red. Piotr Borek, Dariusz Chemperek, Anna Nowicka-Struska, Collegium Columbinum, Kraków 2016, s. 31–44.
- Lenart Miroslaw, *Studenti polacchi a Padova e loro mecenatismo in patria*, w: *Mecenati, artisti e pubblico nel Rinascimento. Atti del XXI Convegno Internazionale Chianciano Terme-Pienza*, a cura di Luisa Secchi Tarugi, Firenze, Franco Cesati Editore, 2011, s. 501–511 (Quaderni della Rasegna, 68).
- Lewański Riccardo C., *Peregrinatio academica della Respublica utriusque nationis alle università italiane nei secoli XIII–XVIII: il caso di Padova. Lo stato delle ricerche*, w: *L'Est europeo e l'Italia. Studi in onore di Piero Cazzola raccolti da Emanuele Kanceff e Ljiljana Banjanin*, Slatkine, Genève, 1995.
- Lewański Riccardo C., *I polacchi in viaggio di studio in Italia. Lo stato delle ricerche ed i recenti contributi*, w: *Viaggiatori polacchi in Italia*, Slatkine, Genève [1988], s. 27–44.
- Lewański Riccardo C., *Polonica rękopiśmienne w archiwach i w bibliotekach włoskich*, inwentarz opracował Ryszard Kazimierz Lewański, Biblioteka Nardowa, Warszawa 1978.
- Minciotti Luigi, *Catalogo dei codici manoscritti esistenti nella Biblioteca di Sant'Antonio di Padova con brevissimi cenni biografici degli autori*, coi tipi della Minerva, Padova 1842.
- Quirini-Popławska Danuta, *Podróże polskich duchownych do Padwy w XV i XVI wieku; wstępne rozpoznanie*, w: *Kulturotwórcze i religijne aspekty podróży duchownych*, red. Danuta Quirini-Popławska, Łukasz Burkiewicz, Wydawnictwo WAM, Kraków 2014, s. 225–253.

- Quirini-Popławska Danuta, *Studia Polaków na Uniwersytecie Padewskim w XV i XVI wieku. Stan badań oraz wstępne hipotezy*, w: *Prace Komisji Środkowoeuropejskiej*, red. Jan Machnik, Irena Stawowy-Kawka, t. 21 (2013), s. 19–30.
- Rossetti Lucia, Dalla Francesca Elisabetta, *Stemmi di scolari dello Studio di Padova in manoscritti dell'Archivio antico universitario*, LINT, Trieste, 1987.
- Tomasini Giacomo Filippo, *Gymnasium Patavinum [...] libris 5. comprehensum...*, Utini: ex typographia Nicolai Schiratti, 1654.
- Vedova Giuseppe, *Degli storici dello studio di Padova discorso pubblicato nelle faustissime nozze Gaudio-Meneghini*, dalla tipografia della Minerva; dalla nuova società tipografica in ditta N.Z. Bettoni e Compagni, Padova 1823.
- Windakiewicz Stanisław, *I Polacchi a Padova*, w: *Omaggio dell' Accademia Polacca di Scienze e Lettere all' Università di Padova nel settimo centenario della sua fondazione*, [s.n.] Tip. dell'Università, Cracovia 1922, s. 1–34.
- Windakiewicz Stanisław, *Księgi Nacji Polskiej w Padwie*. „Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce”, t. 6, 1890, s. 10–83. Osobne odbicie: Nakładem Akademii Umiejętności, Kraków 1888.
- Windakiewicz Stanisław, *Materiały do historii Polaków w Padwie*, „Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce”, t. 7, 1891, s. 149–185.
- Windakiewicz Stanisław, *Protokoły zgromadzeń Nacji Polskiej w Padwie*. Wydał..., „Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce”, t. 6, s. 354–409. Osobne odbicie: Nakładem Akademii Umiejętności, Kraków 1890.
- Windakiewicz Stanisław, *Statuta Nacji Polskiej w Padwie*. Wydał... „Archiwum do dziejów literatury i oświaty w Polsce”, t. 6, s. 410–421. Osobne odbicie: Nakładem Akademii Umiejętności, Kraków 1890.
- Windakiewicz Stanisław, *Nacja Polska w Padwie (1592–1743)*, „Przegląd Polski” 1887, t. 85, 1887, s. 460–493.
- Windakiewicz Stanisław, *Padwa. Studium z dziejów cywilizacji polskiej*, „Przegląd Polski”, t. 99, s. 258–298, 548–597. Osobne odbicie: Nakładem autora, druk. Czasu, Kraków 1891.

The history and significance of the records of the Polish student nation at the University of Padua in 1592–1745

Summary: The article discusses the records of the Polish student nation at the University in Padua which are kept at the university's Historical Archives. Two volumes of records, previously known as *Album*, *Codicilli*, *Liber Nationis* and *Liber Congregationis* s. *Stanislai*, list the citizens of the Polish-Lithuanian Commonwealth who studied or only resided in Padua between 1592 and 1749. The records are a unique historical source for exploring Poland's academic and intellectual life in the late Renaissance and Baroque periods. The Historical Archives of the University of Padua are also invaluable for exploring the presence of Polish students in Italian universities, in particular the University of Padua, and the history of

cultural and educational travel. The records contain elaborate illustrations depicting coats of arms and allegorical images, and they deserve separate heraldic research.

Keywords: *natio polona*, records of the Polish student nation, University of Padua